

**ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗБУДОВИ РИМО-КАТОЛИЦЬКИХ ЦЕРКОВ В МІСТІ
ОДЕСА (XIX СТОЛІТТЯ)**

У статті висвітлено історію виникнення і розвитку католицької громади в Одесі, будівництво першого та другого костьолів міста, освячених в ім'я Успіня Пресвятої Богородиці і святого Климента, відповідно. Окремо увага приділяється внеску прихожан в становлення одеських костьолів, а також діяльності настоятелів даних церков. Також в статті наводяться статистичні дані кількісного складу римо-католиків міста в різний час, що дозволяє зробити висновки про рівень динамічності у розвитку католицької спільноти в Одесі.

Ключові слова: *Одеса, колоністи, костьол, єпископ, ксьондз, прихожани.*

Історія католицької церкви в Одесі безпосередньо пов'язана з колонізацією краю Російською імперією. Російсько-турецькі війни 1768-1774 та 1787-1791 років прискорили процес заселення Північного Причорномор'я, спричинивши урбанізаційний стрибок регіону. У 1794 році, після виходу указу Катерини II про будівництво військової і купецької гавані і міста Хаджибей, починається історія Одеси. Початковий етап становлення і розвитку міста пов'язаний з діяльністю видатних особистостей тих часів – адміралом Хосе Паскалем Домініком де Рібасом (Йосипом Михайловичем Дерібасом – русифікований варіант) та Арманом Еммануїлом Софія-Септимані де Він'єро дю Плессі, графом де Шіноном, 5-м герцогом Ришельє (Еммануїлом Йосиповичем де Ришельє – русифікований варіант). Саме ці дві особи, своєю завзятістю, відданістю справі сприяли значному прогресу міста. В перші десятиліття історії Одеси в ній з'явилася чимала кількість іноземців. Причому їх появі сприяли, окрім урядових привілеїв, насамперед діяльність родоначальників міста. «За словами Сікара, Ришельє сам стояв на чолі всього і управляв усім більше своєю особистістю, чим наданою йому владою... Він не лише відновив даровані Катериною II привілеї місту, але й добився нових, набагато більших за попередні».[1,с.55-56] Більшість колоністів були вірянами римо-католицької церкви. Це одразу спонукало до організації католиків міста в єдину громаду для вирішення актуальних питань і будівництва костьолу. Висвітлення історії появи і розвитку римо-католицької церкви в XIX столітті в Одесі і є ключовою проблемою даної статті.

Історична література мало говорить про період появи і становлення римо-католицької церкви в Одесі. По даній темі не існує монографічного дослідження. В окремих роботах згадується про діяльність Ордену Єзуїтів в місті, зокрема в монографії Марека Інголта. [2] Існує окрема група публікацій, в якій висвітлюється історія освіти в Одесі і роль в цьому процесі іноземців-католиків. Це статті Н.Діанової [3], О.Ноткіної [4], О.Покровського [5], Е.Полевщикової [6]. Частково матеріал з історії храмів Одеси представлено на офіційних сайтах Одесько-Симферопольської єпархії [7], Одесько-Симферопольської дієцезії [8]. Але надана в них інформація, через брак архівних джерел в українських архівах, досить обмежена.

Питання становлення римо-католицької громади в Одесі у XIX столітті та будівництво і розвиток католицьких церков міста є метою даної статті, для вирішення якої звертаємося до першоджерел.

Перший одеський костьол побудовано у 1805 році стараннями кам'янецького каноніка - ксьондза Лазаря Тарасевича та одеської католицької громади. [9, арк.1-35] Освячено церкву на ім'я Успіня Пресвятої Богородиці в тому ж таки 1805 році. У 1830 році храм ще раз освятив кам'янецький єпископ Францішек II Боргіаш Лукаш Мацкевич. Будівля церкви мала хрестоподібний вигляд – довжиною 21 метр, завширшки 8,5 і висотою 12 метрів. Вкрита залізом. З фасаду мала дві башти з хрестами, п'ять дзвонів. Ганок перед церквою мав дві ступені. Двері до церкви були великі, подвійні. Підлога в храмі зроблена з білого мармуру. З правого боку, в стіні костьолу розташовано помнік (меморіальний знак) графу Олександрю Федоровичу

Ланжерону, який помер у 1831 році і похований у цьому храмі. В костюлі знаходилось чотири визолочених олтаря і чотири сповідальниці, а також для служб - великий орган. [10, арк.1-2].

Одеська католицька церква мала достатньо значний фондуш. Землю, на якій розташовано костюл, за проханням де Ришельє подаровано у 1796 році імператрицею Катериною II католицькій громаді міста. Розмір ділянки становив 3 600 квадратних сажнів (2 560 квадратних метрів) – це був окремих квартал. 31 червня 1811 року Одеський комітет, у відповідь на звернення синдиків костюлу документально встановити право власності на землю, видав довідку католицькій церкві на володіння 2 925 квадратними сажнями (2 080 квадратних метрів). У 1819 році придбано додатково будівлю з ділянкою землі розміром 225 квадратних сажнів (160 квадратних метрів). Таким чином, в самій Одесі римо-католицька церква мала 3 150 квадратних сажнів (6 721 квадратний метр) землі. [10, арк.9 об.]

Крім цього, Одеський комітет виділив церкві місце на Старому базарі, для облаштування лавки, яка приносила прибуток у розмірі 600 рублів на рік. Однак, з часом, через нерегулярність грошових надходжень, лавка була втрачена. Також римо-католицькому духовництву у 1819 році консисторія виділила ділянку землі, на якій побудовано Російським селянським банком кам'яний будинок довжиною 27 і шириною 12 аршин (19 на 8,5 метрів). У 1833 році синдики, за поданням вищого єпархіального начальства, змушені продати будинок з усіма відведеними угіддями купцю Рейтеру в рахунок сплати боргу церкви. [10, арк.10]

Також одеська римо-католицька церква мала свій духовний та навчальний капітал. Згідно із відомостями за 1858 рік, він складав 16 645 рублів, що зберігалися в комерційному банку, а також 2 857 рублів навчального капіталу. Остання сума зберігалася в Імператорському виховному будинку виконавчого закладу вдовиної, судної і збереженої скарбниці, на користь всього товариства. [11, арк.6]

Капітал церкви поповнювався за рахунок пожертв прихожан. Серед жертводавців можна виділити насамперед дворянина Михайла Микулича, який у 1875 році заповів 87 000 рублів сріблом, що зберігались на відсотковому внеску в Одеському комерційному банку, 50 квитків внутрішнього виграшного займу, а також рухоме майно, «що складалося із золотого ланцюжка з ключиком із аметистами, столового срібла на шість персон, срібної цукорниці, різного одягу, білизни, меблів, килимів, дзеркал, мармурових столів, бібліотеки, екіпажів та інших речей, докладно перелічених в особливій, із шнуром та печаткою, книзі, яка зберігалася в квартирі у комоді», - на будівництво при римо-католицькій церкві будинку для бідних дітей, що навчалися при духовному училищі і їх подальшого утримання. Будівництвом, згідно до заповіту, мали займатися виконувачі духовниці: купець 2 гільдії Костянтин Неліпович, дворянин Володимир Подлевський, колезький радник Володислав Шеміат. В заповіті також чітко окреслено кількість приміщень, поверхів і їх призначення. «Будинок має бути побудований на 2 поверхи з третім підвальним на склепіннях. У підвальному поверсі має розташуватися кухня, пральня, дві кімнати для прислуги, їдальня для дітей, а також льох та комора; на першому поверсі мають бути дві чи три кімнати для дітей жіночого полу та дві кімнати для квартири одруженого наглядача за дітьми; нарешті на верхньому поверсі три кімнати для дітей чоловічого полу і одна велика кімната для фортепіано та класу музики і співу» [12, арк.5]. Після будівництва, виконувачі духовниці мали зайнятися повним оснащенням будинку, а кошти, що залишилися після цього, розділити на 12 частин для щомісячних виплат на утримання будинку. Кількість дітей, що мали проживати у будинку, залежала від суми, що залишилась після будівництва, із розрахунку – по 130 рублів на рік для утримання однієї особи. Визначено в заповіті і вік дітей, які б навчалися в римо-католицькому приходському училищі – не молодше 9 років, а термін навчання – не більше 5 років. В документі визначено також суми, які мали надходити на утримання вчителів та обслуговуючого персоналу. Жалування вчителів становило по 400 рублів на рік, наглядач за дітьми утримував 310 рублів на рік і до того ж повний пансіон, на ремонтні роботи і прислугу щорічно виділялося 450 рублів і 100 рублів на щорічну панахиду у день смерті Михайла Микулича. Священик щорічно зобов'язувався складати звіт за витрачені кошти перед зборами прихожан та комісією з 2-3 чоловік, яка мала перевіряти відповідні документи з фінансової діяльності. [12, арк.2-7]. Значні суми одеська римо-католицька церква отримувала і від інших прихожан: дружини поміщика Мавро, яка у 1856 році перерахувала значні суми на користь костюлу і приходського училища [13, арк.2]; поміщика Конарського, що передав у 1875 році на

користь Одеського духовного училища 1 000 рублів [14, арк.201], а також 2 000 рублів на утримання приходського училища при церкві [15, арк.1-15]; графині Ланжерон, що у 1876 році заповіла на користь римо-католицької церкви 1650 рублів [14, арк.243]; дружини полковника Підгородецького, яка перерахувала у 1890 році на потреби одеського костюлу 4 200 рублів [16, арк.1-15] та інших жертводавців. Слід відзначити, що священники також своє майно заповідали на користь тієї чи іншої церкви. Так, за заповітом єпископа Липського, вся готівка, а також гроші, що мали виручити від продажу його особистого майна, поступали у розпорядження Одеської римо-католицької церкви для виготовлення мармурових статуй святих апостолів [14, арк.414].

Окремо вирішувалось питання з фінансуванням священників приходу. Спочатку особа, що заступала на посаду візитатора і настоятеля церкви, отримувала 2 000 рублів на «прогонні» і 600 рублів жалування. Згідно із наказом Могильовської консисторії від 20.02.1829 року за № 1027, до означеного жалування почали додавати 1 400 рублів, які відпускалися з Херсонської казенної палати, а пізніше, з Одеського уїзного казначейства. Також, за пропозицією міністра фінансів від 10.11.1820 року за № 1522, Херсонській казенній палаті наказано відпускати гроші на утримання чотирьох вікаріїв: польського, французького, німецького, італійського - по 1000 рублів на кожного. У 1829 році, згідно із постановою, що прийняли найвпливовіші прихожани церкви і синдики, на утримання священника почали щорічно виділяти додатково 1 600 рублів, які виплачувалися з церковної каси [10, а рк.10 об.].

Настоятелями римо-католицької церкви міста Одеси були в різний час: Ліндель, Люцинський, Георгій Розутович. Каноніками: Рафаїл Мусніцький. Вікарними: Аюзельмо Бернучі (02.02.1781 р.н., італієць, походив з дворян. З 1781 по 1792 рік отримував освіту в навчальному закладі ордену капучинів. У 1799 році одержав ступінь доктора філософії. У 1804 році призначено вікарієм при римо-католицькій церкві в Одесі); Вікентій де Урбаніч (02.06.1796 р.н. француз, походив з дворян); Рох Галицький (26.05.1802 р.н., поляк, походив з дворян. У 1810 – 1816 роках закінчив Тихоцьке училище. Володів мовами польською, німецькою, руською, латиною. У 1818 році став членом Домініканського ордену. У 1819 році його висвячено у м.Вільно в сан священника. З 1822 по 1825 рік – професор у Новгородському уїзному училищі. З 1825 по 1827 рік – проповідник при церкві в місті Вільно. З 1827 по 1842 рік – вікарний священник в місті Одесі.); Іоан Гартц (30.08.1800 р.н., німець, походив з дворян. Народився в місті Інзель. З 1808 по 1816 рік навчався в Інзельському уїзному училищі, потім у Ризькій гімназії, Дерптському (Тартуському) університеті. В 1821 році вступив у духовне звання ордену Бернардинців Цитовянського монастиря Ковенської губернії. Працював викладачем в приходських училищах. 1832 рік – єпископом, князем Гедройцем висвячений у священники. Служив два роки при Таганрогській католицькій церкві куратом. 1839 рік - указом Могильовської римо-католицької консисторії переведений до Одеси на посаду вікарія) [10, арк.13-24]; Юліан Серіє (1848 року висвячений у священники, 1858 року вступив на посаду вікарного); Вікентій Шелеховський (у 1849 році висвячений у священники, у 1861 році вступив на посаду вікарного); Йосип Канумов (у 1854 році висвячений у священники, 1855 року вступив на посаду вікарного); Гриневич Діонісій (у 1858 році висвячений у священники, 1860 року вступив на посаду вікарного) [17, арк.64], та інші.

Активна розбудова міста, збільшення кількості прихожан в Одесі, наростаюча ворожнеча між представниками різних національностей, зокрема поляками і німцями, спонукали римо-католицьку громаду до побудови ще однієї церкви. Наказом Міністерства внутрішніх справ за №6090, від 13.12.1895 року, дозволено будівництво другої римо-католицької церкви на Молдаванській вулиці в XIV кварталі під №4, за гроші прихожан. На підставі наказу Консисторії за №1153, від 8.06.1897 року, в місті розпочато збір коштів [18, арк.1-3]. Однак, з часом з'ясувалося, що ділянка землі, виділена міською владою для будівництва нової церкви, «виявилась непридатною, маючи під собою розм'якшений пласт повзучої властивості» [18, арк.6]. Церковне правління на своєму засіданні 9 квітня 1898 року прийняло рішення придбати в тій же місцевості ділянку під №27 по вулиці Розумовського. Через виконуючого обов'язки міського голови графа Шувалова, святий отець Рудольф Церр від імені католицької громади міста ще раз звернувся до МВД з проханням дозволити будувати церкву на новопродбаній ділянці, а також, в зв'язку із тривалим будівництвом, до його закінчення відкрити тимчасовий молитовний будинок в приміщенні, що знаходилось на вказаній ділянці. 10 червня 1898 року

граф Шувалов повідомив Рудольфу Церру про позитивне рішення питання. 4 жовтня 1898 року декан Одеського деканату, почесний канонік Рудольф Рейхерт освятив тимчасовий молитовний будинок в ім'я святого Миколая [18, арк.10]. Будівництво храму потребувало значних капіталовкладень. В зв'язку з цим одеські римо-католики звертаються з проханням до Тираспольського єпископа Антонія Церра - дозволити провести збір добровільних пожертвувань по трьом губерніям: Херсонській, Бессарабській, Подільській [18, арк.7]. Обґрунтуванням даного звернення слугувала та обставина, що поміщики і взагалі всі жителі римо-католицького віросповідання перелічених губерній, незалежно від соціального статусу, мали зв'язки з Одеським приходом. Насамперед це проявлялося у прагненні більшості виховувати своїх дітей в Одеських навчальних закладах, а згодом влаштовувати їх на роботу у місті. Будівництво храму завершилось у 1912 році, освячено костюлом наступного року єпископом Йозефом Кесслером під титулом святого Климентія.

Національний склад прихожан римо-католицької церкви визначався неоднорідністю. Здебільшого римо-католики міста мали польське, німецьке, французьке, італійське походження. Відносно кількісних показників, необхідно зауважити, що одеська громада була однією з найчисельніших серед інших південноукраїнських громад. Одеський приход, станом на 1841 рік, налічував 4 022 особи, з них 2 238 чоловіків і 1 784 жінок [10, арк.13]. Кількість прихожан постійно зростала. Станом на 1883 рік в місті вже налічувалось 10 368 вірян римо-католицької церкви - 5 360 чоловіків і 5 008 жінок [19, арк.59]. У 1890 році прихожан в Одесі було вже 13 232 особи [20, арк.156-158].

Значна кількість католиків міста були впливовими і достатньо заможними людьми. Всі вони приймали активну участь у розвитку Одеси. Таким чином, від динамічного розвитку одеської римо-католицької громади, певною мірою, залежав розвиток міста. Влада це розуміла і надавала всі можливості для реалізації духовних потреб місцевих католиків. В свою чергу віряни і священники римо-католицької церкви Одеси доклали максимальних зусиль для розвитку римо-католицької церкви у південному регіоні і посиленню її впливу на суспільство.

Список використаних джерел та літератури:

1. Багалий Д.И. Колонизация Новороссийского края и первые шаги его по пути культуры. Исторический этюд/Д.И.Багалий. – К., 1889. – 115 с.
2. Инглот М. Общество Иисуса в Российской Империи (1772-1820) и его роль в повсеместном восстановлении Ордена во всем мире / М.Инглот. – М.,2004. – 630 с.
3. Діанова Н.М. Роль католицького населення у розвитку міст Південної України в першій половині ХІХ ст./ Н.М.Діанова // Записки історичного факультету. – Одеса,2008. – Випуск 19. - С.171-181
4. Ноткина О. Аббат Николь – первый директор Ришельевского лицея. Библиографический указатель / О.Ю.Ноткина // Вісник Одеського національного університету. Збірник наукових праць. - Одеса, 2007. – Т.1 – Вип.4: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – С.96-107.
5. Покровський О. Стилий нарис Історії Ришельєвського ліцею // Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України Запорізького державного університету. – Запоріжжя, 2001. - №6. - С.275-277.
6. Полевщикова Е. Французы в учебных заведениях Одессы. 1803-1822 гг. // Французский ежегодник 2011: Франкоязычные гувернеры в Европе XVII-XIX вв. [под ред. А.В. Чудинова и В.С. Ржеуцкого]. - С.110 – 126
7. Одесько-Симферопольська єпархія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dompavlov.com/church/index.htm>
8. Одесько-Симферопольська дієцезія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://catholic-odessa.info/RU/parafie/od_Klemensa-RU.htm
9. Державний архів Саратовської області, м.Саратов, Росія (надалі ДАСО). – Ф.1166. – Оп.1. – Спр.52
10. ДАСО. – Ф.1166. – Оп.1. – Спр.48.
11. ДАСО. – Ф.365. – Оп.1. – Спр.89.
12. ДАСО. – Ф.365. – Оп.1. – Спр.383.
13. Російський Державний історичний архів, м. Санкт-Петербург, Росія (надалі РДІА). - Ф.822. – Оп.3. – Спр.13785.
14. ДАСО. – Ф.365. – Оп.1. – Спр.140.
15. ДАСО. – Ф.365. – Оп.1. – Спр.426.
16. РДІА. - Ф.822. – Оп.4. – Спр.17027.
17. ДАСО. – Ф.365. – Оп.1. – Спр.151.

18. ДАСО. – Ф.365. – Оп.1. – Спр.846.
19. ДАСО. – Ф.365. – Оп.1. – Спр.573.
20. ДАСО. – Ф.365. – Оп.1. – Спр.730.

О.О.БАКОВЕЦКАЯ

HISTORY AND CONSTRUCTION OF THE ROMAN CATHOLIC CHURCHES IN THE CITY OF ODESSA (XIX CENTURY)

This article covers the history of the emergence and development of the Catholic community in Odessa, construction of the first and second churches of the city, consecrated in the name of Assumption of the Blessed Virgin Mary and Clement, respectively. Special attention is paid to the contribution of parish churches in Odessa formation and activity data superiors churches. Also, the article presents the quantitative statistics of Roman Catholics in the city at different times, allowing you to draw conclusions about the level of dynamism in the development of the Catholic community in Odessa.

Key words: *Odessa colonists, church, bishop, priest, parishioners.*

О.О.БАКОВЕЦКАЯ

ИСТОРИЯ ВОЗНИКНОВЕНИЯ И СТРОИТЕЛЬСТВА РИМО-КАТОЛИЧЕСКИХ ЦЕРКВЕЙ В ГОРОДЕ ОДЕССЕ (XIX СТОЛЕТИЕ)

В статье раскрыто историю возникновения и развития католической общины в Одессе, строительство первого и второго костелов города, освященных во имя Успения Пресвятой Богородицы и святого Климентия, соответственно. Отдельно внимание уделено вкладу прихожан в становление одесских костелов, а также деятельности настоятелей данных церквей. Также в статье приводятся статистические данные количественного состава католиков города в разное время, что позволяет сделать выводы про уровень динамичности в развитии католической общины Одессы.

Ключевые слова: *Одесса, колонисты, костел, епископ, ксендз, прихожане.*